

Doi: 10.56737/2953-7843-2022.9-56

ՍԱՐԳԻՍ ԱՎԵՏՅԱՆ

Բանասիրական գիտ. թեկնածու, դոցենտ, ԵՊՀ

ԱՍՏՎԱԾԱՆՉՈՒՄ ԻՆ ՎՅԵՐԵՆԻ -ՈՅ ԱՊԱՌԱՅԻ ԿԻՐԱՌՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅՈՒՆ ՅՈՒՆԱՐԵՆ ԲՆԱԳՐԻ ՎՄԵՍԱՏՈՒԹՅԱՄԲ¹

Եզվաբանության մեջ լայնորեն ընդունված տեսակետի համաձայն՝ ապառնի ժամանակը, ի տարբերություն ներկայի եւ անցյալի, զուտ ժամանակային կարգ չէ. այն մասամբ ժամանակային է, մասամբ՝ եղանակային, քանի որ յուրաքանչյուր ապագա գործողություն, ժամանակային իմաստից բացի, սովորաբար ներառում է նաեւ ենթադրականության կամ նման որեւէ եղանակային/եղանակավորումային իմաստ²: Ուշագրավ է նաեւ, որ ապառնիի ձեւերը պատմականորեն հաճախ առաջանում են նախկին անիրական եղանակային ձեւերից կամ ցանկություն, պարտավորություն, անհրաժեշտություն եւ նման եղանակավորումային իմաստ արտահայտող բառային սկզբնաձեւերից³: Իսկ իրական—անիրական եղանակային հակադրությամբ բնութագրվող լեզուներում ապառնիի իմաստը սովորաբար արտահայտվում է անիրական եղանակի բայաձեւե-

¹* Ստացվել է 11.10.2022, գրախոսվել է 3.11.2022: Էլ. փոստ՝ sargsisavetyan@ysu.am:

² Հմմտ., օրինակ, J. LYONS, *Semantics*, Vol. 2, Cambridge University Press, 1977, էջ 677—678, 815—817. F. R. PALMER, *Mood and Modality*, 2nd ed., Cambridge University Press, 2001, էջ 104—106. Ö. DAHL, *Tense and Aspect Systems*, Oxford: Basil Blackwell, 1985, էջ 103 հշ., նույնի՝ *The grammar of future time reference in European languages* // Ö. DAHL, (ed.), *Tense and Aspect in the Languages of Europe*, Berlin / New York, 2000, էջ 313. B. COMRIE, *Tense*, Cambridge University Press, 1985, էջ 43 հշ., CR. CORCHES, *The Future: Between Mood/Modality and Tense* // *Studia UBB (Universitatis Babeş-Bolyai)*. Philologia, LV, 4, 2010, էջ 195 հշ., M. HILPERT, *Germanic Future Constructions: A usage-based approach to language change*, Amsterdam/Philadelphia, 2008, 19—22:

³ Տե՛ս J. LYONS, նշ. աշխ., էջ 816—818, J. BYBEE, R. PERKINS, W. PAGLIUCA, *The Evolution of Grammar. Tense, Aspect, and Modality in the Languages of the World*, Chicago-London, 1994, Ch. 7, էջ 243—280. B. HEINE & T. KUTEVA, *World Lexicon of Grammaticalization*, Cambridge University Press, 2002, էջ 142—143:

րով⁴: Մյուս կողմից՝ ապառնիի ձեւը հաճախ գործածվում է նաեւ անիրական եղանակի իմաստներ արտահայտելու նպատակով⁵, կամ էլ միեւնույն ցուցիչն արտահայտում է եւ ապառնիի, եւ անիրական եղանակի իմաստներ⁶: Հստ այդմ՝ ապառնի ժամանակի իմաստային խառը (եղանակային/եղանակավորումային եւ ժամանակային) բնույթի հիմնական պատճառներից մեկն այն է, որ քերականացման գործընթացում սկզբնական եղանակային/եղանակավորումային իմաստները շատ հաճախ լիովին չեն անհետանում, այլ պահպանվում են ապառնիի իմաստին զուգահեռ (թեւեւ վերջինս տիրապետող դառնալու կամ գերակշռելու ընդհանուր միտում է ցուցաբերում)⁷: Մյուս կողմից՝ տվյալ բայական կառույցը քերականացումից (ապառնի ժամանակաձեւ դառնալուց) հետո եւս կարող է ձեռք բերել նոր (այդ թվում՝ եղանակային/եղանակավորումային) իմաստներ⁸:

Տիպաբանորեն հաճախադեպ երեւույթ է, որ միեւնույն լեզուն կարող է ունենալ ապառնի իմաստի արտահայտման մեկից ավելի ձեւեր, որոնք սովորաբար միմյանցից տարբերվում են զանազան նրբիմաստներով⁹: Բայց իհարկե կան նաեւ այնպիսի լեզուներ, որոնք ապառնի ժամանակաձեւ չունեն եւ այդ իմաստն արտահայտում են մեկ այլ եղանակաժամանակային ձեւով (առավել հաճախ՝ ստորադասական եղանակի կամ սահմանական ներկայի միջոցով) կամ զանազան եղանակավորումային ձեւերով եւ վերլուծական կառույցներով: Առավել ընդունված տեսակետի համաձայն՝ հ.-ե. նախալեզուն եւս չի ունեցել ապառնի ժամանակաձեւ, եւ այդ իմաստն արտահայտվել է, մի կողմից, ցանկական եղանակային ձեւի (desiderative), մյուս կողմից՝ ստորադասական եղանակի միջոցով¹⁰:

⁴ *Տե՛ս* F. R. PALMER, նշ. աշխ., էջ 124, 145 հջ., B. COMRIE, նշ. աշխ., էջ 45, նաեւ էջ 39–40:

⁵ *Տե՛ս* F. R. PALMER, նշ. աշխ., էջ 105. J. LYONS, նշ. աշխ., էջ 816:

⁶ *Տե՛ս* J. BYBEE, R. PERKINS, W. PAGLIUCA, նշ. աշխ., էջ 205 հջ., 347–348:

⁷ *Տե՛ս* Ö. DAHL, The grammar of future time reference..., էջ 313, J. BYBEE, AND W. PAGLIUCA, The development of future meaning // A. GIACALONE RAMAT, O. CARRUBA, AND G. BERNINI (eds.), Papers from the 7th International Conference on Historical Linguistics, Amsterdam, 1987, էջ 112 հջ., J. L. BYBEE, W. PAGLIUCA, AND R. D. PERKINS, Back to the Future // E. C. TRAUGOTT AND B. HEINE (eds.), Approaches to Grammaticalization. Vol. II, Amsterdam, 1991, էջ 17–58, M. HILPERT, նշ. աշխ., էջ 22–27, 183–185:

⁸ *Տե՛ս* Ö. DAHL, The grammar of future time reference..., էջ 313. CR. CORCHES, նշ. աշխ., էջ 195–205. M. HILPERT, նշ. աշխ., էջ 183–185:

⁹ *Հմմտ.* Ö. DAHL, Tense and Aspect Systems..., էջ 110. M. HILPERT, նշ. աշխ., էջ 49 հջ.:

¹⁰ *Հմմտ.* K. SAMPANIS, The interplay between the future and the subjunctive mood in the diachrony of the Greek language // F. LAMBERT, R. ALLAN, TH. MARKOPOULOS (eds.), The Greek Future

Հին հայերենում ապառնի գործողության իմաստը քերականորեն կարող էր արտահայտվել հիմնականում երեք կերպ՝ ստորադասական եղանակի, -ոց ապառնի դերբայ + օժանդակ բայ վերլուծական կառույցի եւ սահմանական ներկայի միջոցով: Բայց առավել հաճախ այդ նշանակությունամբ գործածվում էր 2-րդ ստորադասականը, որտեղից էլ գալիս է վերջինիս ոչ ճիշտ «ապառնի» անվանումը հայ քերականագիտության մեջ (որը, սակայն, եւրոպացի հայերենագետներն իրավացիորեն չեն ընդունում)¹¹: Բանն այն է, որ թեեւ հին հայերենի ստորադասականը ծագմամբ հ.-ե. որեւէ եղանակի անմիջական շարունակությունը չէ, բայց գործառութային տեսանկյունից այն համապատասխանում է հ.-ե. ստորադասականին, մասամբ էլ՝ ըղձականին¹²: Արդ, քանի որ ապառնիի իմաստ արտահայտելը նրա միակ կամ առաջնային գործառությունը չէ, ուստի տվյալ դեպքում տեղին չէ նաեւ ապառնի անվանումը: Մյուս կողմից՝ ստորադասական եղանակի՝ նաեւ ապառնիի նշանակությամբ գործածվելը, ինչպես տեսանք, տիպաբանորեն անսովոր երեւույթ չէ: Արդ, կարծում ենք՝ ավելի ճիշտ կլինի ներկայի եւ աորիստի հիմքերից կազմված ստորադասականի ձեւերը եւրոպացի հայերենագետների հետեւողությամբ համապատասխանաբար բնորոշել որպես ներկա ստորադասական եւ աորիստ ստորադասական կամ էլ, թերեւս, 1-ին ստորադասական եւ 2-րդ ստորադասական: Մանավանդ եթե հաշվի առնենք, որ ստորադասականի այդ երկու ձեւերին բնորոշ սկզբնական կերպային հակադրությունը (որն ընկած է ներկա ստորադասական եւ աորիստ ստորադասական անվանումների հիմքում) արդեն Ե. դարում այլեւս չէր գիտակցվում որպես գործուն

and its History / Le futur grec et son histoire, Louvain-La-Neuve, Peeters, 2017, էջ 237–242. J. LYONS, նշ. աշխ., էջ 815–818:

¹¹ Հմմտ. A. MEILLET, Altarmenisches Elementarbuch, Heidelberg, 1913, էջ 109. նույնի՝ Esquisse d'une grammaire comparée de l'arménien classique, 2nd éd., Vienne, 1936, էջ 123. R. GODEL, An Introduction to the Study of Classical Armenian, Wiesbaden, 1975, էջ 37–38. H. JENSEN, Altarmenische Grammatik, Heidelberg, 1959, էջ 91, 97. R. SCHMITT, Grammatik des Klassisch-Armenischen mit sprachvergleichenden Erläuterungen, 2., durchgesehene Auflage, Innsbruck, 2007, էջ 133, 150: Իհարկե հայ քերականագիտության մեջ այժմ ընդունված են ստորադասական 1-ին ապառնի եւ ստորադասական 2-րդ ապառնի կամ պարզապես 1-ին ապառնի եւ 2-րդ ապառնի անվանումները: Բայց ավելի վաղ գրաբարի քերականները ստորադասական 2-րդ ապառնին դիտում էին իբրեւ սահմանական եղանակի ապառնի՝ բուն ստորադասական համարելով միայն ստորադասական 1-ին ապառնին: Հմմտ. Հ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Գրաբարի ստորադասական եղանակը եւ նրա ըմբռնումը հայ քերականության պատմության մեջ, «Բանբեր Երեւանի համալսարանի», Եր., 1985, №1, էջ 193–204:

¹² Տես A. MEILLET, Esquisse..., էջ 123:

օրինաչափություն եւ չէր դրսևորվում հետեւողականորեն: Ուստի 1-ին եւ 2-րդ ստորադասականները հաճախ փոխարինում էին միմյանց թե՛ ապառնիի եւ թե՛ բուն ստորադասականի նշանակություններով գործածվելիս¹³: Ինչ վերաբերում է -ոց ապառնի դերբայ + օժանդակ բայ վերլուծական կառույցի իմաստային առանձնահատկություններին, եւրոպացի հայերենագետները սովորաբար հպանցիկ նշում են, որ այն ցույց է տալիս ապառնի գործողություն՝ անհրաժեշտության իմաստային երանգով¹⁴: Իսկ է. Թումանյանի բնորոշմամբ՝ -ոց ապառնի դերբայն արտահայտում է սպասելի ապառնի գործողություն, որն անպայմանորեն պետք է տեղի ունենա¹⁵: Մինչդեռ գրաբարի հայերենական մյուս հետազոտողները հիմնականում իմաստային տարբերություն չեն տեսնում -ոց ապառնիի եւ 2-րդ ստորադասականի՝ սահմանական ապառնիի իմաստով գործածության միջեւ (օր.՝ գրեւոց եմ — գրեցից): Այսպես, համաձայն Ա. Բագրատունու տեսակետի, -ոց ապառնին «ըստ մտացն նոյն գոլով ընդ երկրորդ նշանակութեան ապառնոյն (այն է՝ 2-րդ ստորադասականի.— Ս. Ա.) եւ ստորադասականին (այն է՝ 1-ին ստորադասականի.— Ս. Ա.), վարին ի տեղի միմեանց»¹⁶: Չալրիսյան-Այտընյանի քերականության մեջ ապառնիի (այն է՝ 2-րդ ստորադասականի) համար երեք հիմնական գործառություն է տարբերակվում, եւ նշվում, որ ապառնին «բուն ապառնոյ նշանակութեամբն հաւասար է լոց եմ բաղադրեալ ժամանակին (որ աւելի քիչ կը գործածուի, քան թէ բուն ապառնին)»¹⁷: Մ. Աբեղյանը եւս իմաս-

¹³ Հմմտ. Ա. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ, Հայերէն քերականութիւն ի պէտս զարգացելոց, Վենետիկ, 1852, էջ 188. Մ. ԱԲԵՂՅԱՆ, Գրաբարի քերականություն, Յեր., 1936, էջ 67. նույնի՝ Երկեր, հտ. 2., Եր., 1974, էջ 747:

¹⁴ Տէս, օրինակ, A. MEILLET, Altarmenisches..., էջ 93, 115. H. JENSEN, նշ. աշխ., էջ 120—121, նաեւ՝ էջ 103. R. GODEL, նշ. աշխ., էջ 38. J. KLEIN, Classical Armenian Morphology, // A. S. KAYE (ed.), Morphologies of Asia and Africa, Vol. 1, Winona Lake, Indiana, 2007, Ch. 37, էջ 1081: Բայց միեւնոյն ժամանակ, ըստ Հ. Ենսենի, անհրաժեշտության իմաստային երանգը շատ հաճախ տեղի է տալիս զուտ ապառնիության իմաստի առջեւ (տէս H. JENSEN, նշ., աշխ., էջ 120):

¹⁵ Տէս Ե. Գ. Туманян, Древнеармянский язык, М., 1971, էջ 357, 412:

¹⁶ Ա. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ, նշ. աշխ., էջ 206: Ա. Բագրատունին, ապառնիի եւ ստորադասականի երկրորդ նշանակությունն ասելով, նկատի ունի այդ ձեւերի՝ սահմանական ապառնիի իմաստով գործածությունը, քանի որ նա դրանց առաջին նշանակությունը ներկայացնում է արեւմտահայերենի ստորադասական եղանակի, իսկ երկրորդ նշանակությունը՝ պիտի-ով սահմանական ապառնիի միջոցով, ինչպես՝ սիրեցից — սիրեմ, պիտի սիրեմ եւ սիրիցեմ — սիրեմ, պիտի սիրեմ են. տէս Ա. ԲԱԳՐԱՏՈՒՆԻ, նշ. աշխ., էջ 131—163-ի հարացուցային օրինակները:

¹⁷ Վ. ԶԱԼԵԽԱՆ, Ա. ԱՅՏԵՆՅԱՆ, Քերականութիւն հայկազեան լեզուի, Վիեննա, 1985, էջ 368:

տային տարբերություն չի տեսնում -ոց ապառնիի եւ ստորադասական ապառնիի՝ սահմանական ապառնիի նշանակությամբ գործածության միջեւ¹⁸: Ըստ նրա՝ ստորադասական 1-ին եւ 2-րդ ապառնիներն իմաստային գործառություններով համապատասխանում են աշխարհաբարի (արդի արեւելահայերենի) սահմանական, ըղձական, ենթադրական եւ հարկադրական եղանակների ապառնիներին, օրինակ՝ գնայցեմ, գնացից = գնալու եմ, գնամ, կգնամ, պիտի գնամ¹⁹: Մյուս կողմից՝ «սահմ. ապառնի ժամանակով է թարգմանվում եւ գրաբարի ապառնի դերբայով բաղադրված ներկա ձեւը՝ գալոց է = գալու է, որ նույն իմաստն ունի, ինչ որ ստոր. ապառնին, ինչպես կարելի է տեսնել հետեւյալ օրինակից՝ Որով դատաստանալ դատե՞ք դատելոց է (= դատվելու եմ), եւ որով չափով չափե՞ք չափեսցի (= չափվելու է) ձեզ»²⁰: Գրաբարի ժամանակակից դասագրքերում նույնպես -ոց ապառնին բնութագրվում է իբրեւ սահմանական եղանակի բաղադրյալ ապառնի ժամանակ, եւ հիմնականում գրեթե ոչինչ չի խոսվում նրա իմաստային առանձնահատկությունների մասին՝ ստորադասականի միջոցով արտահայտվող ապառնիի համեմատությամբ²¹: Նմանապես Լ. Հովհաննիսյանը դասական գրաբարի բայական ժամանակների գործառության քննության արդյունքում հանգում է այն մտքին, որ իմաստային որեւէ տարբերություն չկա 2-րդ ապառնիի (2-րդ ստորադասականի)՝ սահմանական ապառնիի իմաստով գործածության եւ -ոց ապառնիի միջեւ (օր.՝ գրեցից – գրելոց եմ), իսկ 1-ին ապառնիի (1-ին ստորադասականի) եւ -ոց ապառնիի հակադրությունը (գրիցեմ – գրելոց եմ) նա համարում է հիմնականում եղանակային (ոչ սահմանական – սահմանական)²²: Այսինքն՝ Լ. Հովհաննիսյանը գրաբարի մի շարք այլ ուսումնասիրողների նման ընդունում է, որ 1-ին եւ 2-րդ ապառնիների (ստորադասականների) միջեւ մասնակի եղանակային հակադրություն է առկա այն տրամա-

¹⁸ Տէս Մ. ԱՐԵՂՅԱՆ, Գրաբարի քերականություն..., էջ 68:

¹⁹ Անդ, էջ 67–68. տես ՆՈՒՅՆԻ՝ Երկեր, հտ. 2., էջ 747:

²⁰ Անդ, էջ 747. տես ՆՈՒՅՆԻ՝ Գրաբարի քերականություն..., էջ 68:

²¹ Հմմտ. Ա. ԱՐԲԱՆՍՅԱՆ, Գրաբարի ձեռնարկ, Եր., 1976, էջ 211 հջ., նաեւ էջ 106–107, 130–131. Վ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ, Գրաբարի քերականություն, Եր., 2010, էջ 193. Պ. ՇԱՐԱՔԵԱՆՅԱՆ, Գրաբարի դասընթաց, Եր., 1974, էջ 213–215. Լ. ԽԱՉԱՏՅԱՆ, Գ. ԹՈՍՈՒՆՅԱՆ, Գրաբարի դասագիրք, Եր., 2004, էջ 227, 231–232. Վ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ, Գրաբարի ձեռնարկ, Եր., 2018, էջ 239, 248 հջ., Հ. ԱՎԵՏԻՍՅԱՆ, Ռ. ՂԱԶԱՐՅԱՆ, Գրաբարի ձեռնարկ, Եր., 2007, էջ 167–169. Գ. ԽԱՉԱՏՅԱՆ, Գրաբար, Եր., 2014, էջ 208, 232–233:

²² Տէս Լ. ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ, Դասական գրաբարի բայական ժամանակների կիրառությունը, Լեզվի եւ ոճի հարցեր, պր. III, Եր., 1975, էջ 316–318:

բանություն, որ «երկրորդ ապառնին, ի հակադրություն առաջին ապառնու, ունի նաեւ սահմանական եղանակի ապառնու գործածություն»²³: Ըստ այդ մոտեցման՝ 1-ին ստորադասական իմաստով համապատասխանում է արդի հայերենի ըղձական, պայմանական եւ հարկադրական եղանակների ապառնիններին, իսկ 2-րդ ստորադասականը՝ արդի հայերենի սահմանական, ըղձական, պայմանական եւ հարկադրական եղանակների ապառնիններին, օր.՝ շարժիցեմ – շարժեմ, կշարժեմ, պիտի շարժեմ եւ շարժեցից – շարժելու եմ, շարժեմ, կշարժեմ, պիտի շարժեմ եւն²⁴: Այդ առիթով կուզենայինք նշել հետեւյալը: Մենք մեր հոգվածներից մեկում ցույց ենք տվել, որ արդի արեւելահայերենի կ(ը)- ապառնին (կգնամ, կխոսեմ) որպես ենթադրական եղանակի եւ/կամ պայմանական եղանակի բայաձեւ բնորոշելու փորձերն առարկություն են հարուցում ընդհանուր լեզվաբանական եւ տիպաբանական տեսանկյունից, եւ որ կ(ը)- ապառնին իմաստագործառութային առանձնահատկություններով էպես չի տարբերվում այլ լեզուների սահմանական եղանակի ապառնի ժամանակից: Ուստի թե՛ ու- ապառնին (օր.՝ գրելու եմ) եւ թե՛ կ(ը)- ապառնին (օր.՝ կգրեմ) պետք է դիտել որպես սահմանականի ապառնի ժամանակաձեւեր՝ դրանցից առաջինը բնորոշելով որպես սպասելի կամ նախորոշված ապառնի, իսկ երկրորդը՝ պարզ (սովորական) ապառնի:

Ըստ այդմ՝ ու- ապառնին ցույց է տալիս այնպիսի ապագա (ապառնի) գործողություն, որը խոսելու պահին նախորոշված, սպասելի վիճակում է՝ ենթադրելով դրա իրագործման որոշակի անխուսափելիություն: Այդ հիմնական եւ անփոփոխ իմաստից բացի՝ ու- ապառնին, բայիմաստով եւ տվյալ բայի անցողականության աստիճանով պայմանավորված, կարող է ներառել նաեւ «գործողի նպատակադրվածություն» եւ «գործողության ծրագրվածություն» իմաստային բաղադրիչները: Իսկ կ(ը)- ապառնին պարզապես ցույց է տալիս կատարելի ապագա գործողություն, որի իմաստային դաշտն անհրաժեշտաբար ներառում է թե՛ հավաստիության եւ թե՛ ենթադրականության, հավանականություն իմաստային տարրեր (ինչպես եւ մյուս լեզուների սահմանական ապառնիի դեպքում): Ընդ որում՝ «հավաստիություն» եւ «ենթադրականություն» իմաստային բաղադրիչների հարաբերակցության աստիճա-

²³ Անդ, էջ 306. հմմտ. էջ 299–309:

²⁴ Տե՛ս Ա. ԱՐԲԱՆՍՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 121–122, 143–145. Վ. ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 201 հջ., 222 հջ., Լ. ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ, Գ. ԹՈՍՈՒՆՅԱՆ, նշ. աշխ., էջ 173:

նը կ(ը)- ապառնիի իմաստային տիրույթում յուրաքանչյուր դեպքում, բայց իմաստով եւ խոսքային համաբնագրով պայմանավորված, կարող է տարբեր լինել՝ մեկի կամ մյուսի գերակշռությամբ²⁵: Ինչ վերաբերում է հին հայերենի -ոց ապառնիի եւ ստորադասականի (հատկապես՝ 2-րդ ստորադասականի) իմաստագործառութային փոխհարաբերությանը, կարծում ենք՝ -ոց ապառնիին իմաստային զգալի ընդհանրություն ունի արդի արեւելահայերենի -ու ապառնիի, իսկ ստորադասական եղանակը՝ արդի արեւելահայերենի կ(ը)- ապառնիի հետ: Սակայն, ինչպես եւ արդի հայերենյան -ու ապառնիի եւ կ(ը)- ապառնիի դեպքում, հին հայերենում -ոց ապառնիի եւ ստորադասական եղանակի՝ սահմանական ապառնիի իմաստով գործածության միջեւ հակադրությունը բնավ եղանակային չէ, ինչպես ենթադրվում է շատ հաճախ: Ըստ մեր դիտարկումների՝ -ոց ապառնին Աստվածաշնչում (եւ առհասարակ Ե. դ. հայ մատենագրության մեջ) հանդես է գալիս երեք հիմնական նրբիմաստով՝ ցույց տալով. ա) նախորոշված եւ/կամ սպասելի ապառնի գործողություն, բ) կատարվելիք գործողության անհրաժեշտություն, անխուսափելիություն, գ) որեւէ բան անելու մտադրություն: Հետեւաբար հին հայերենի -ոց ապառնիի իմաստագործառութային դաշտն ավելի լայն է, քան արդի արեւելահայերենի -ու ապառնիինը, քանի որ վերջինս, ինչպես նշվեց, հիմնականում նախորոշված եւ/կամ սպասելի ապառնի գործողություն է արտահայտում: Այդուհանդերձ՝ պետք է նկատի ունենալ, որ «նախորոշվածություն, սպասելիություն» եւ «անխուսափելիություն, անհրաժեշտություն» իմաստային բաղադրիչները սերտորեն փոխկապակցված եւ փոխպայմանավորված են միմյանցով: Ուստի դրանք թե՛ հին հայերենի -ոց ապառնիի եւ թե՛ արդի արեւելահայերենի -ու ապառնիի դեպքում շատ հաճախ հանդես են գալիս միասնաբար՝ մեկի կամ մյուսի գերակշռությամբ: Մյուս կողմից՝ նկատենք, որ եթե արդի արեւելահայերենում -ու ապառնիի դեպքում պատմականորեն տիրապետող են դարձել «նախորոշվածություն» եւ «սպասելիություն» իմաստային բաղադրիչները, ապա արեւմտահայերենում «անհրաժեշտություն» եւ «անխուսափելիություն» իմաստային բաղադրիչներն են առանցքային դեր ստանձնել -ու ապառնիի պատմական զարգացման

²⁵ Տե՛ս Ս. ՍԱՎԵՏՅԱՆ, Արդի արեւելահայերենի կ(ը)- ապառնիի եւ -ու ապառնիի իմաստագործառութային փոխհարաբերության հարցի շուրջ, «Բանբեր Երեւանի համալսարանի. Բանասիրություն», 2022, №2, 22–35:

մեջ, ուստի վերջինս հաճախ բնորոշվում է որպես հարկադրական եղանակի ապառնի ժամանակաձեռն²⁶: Իսկ դա վկայում է, որ -ու ապառնի իմաստագործառութային դաշտն սկզբնապես գրեթե նույնքան ընդգրկուն է եղել, որքան հին հայերենի -ոց ապառնիմը՝ ներառելով վերջինիս համար վերը նշված երեք հիմնական նրբիմաստները²⁷: Սակայն հետագայում -ու ապառնիմ արեւելահայերենում եւ արեւմտահայերենում իմաստային մասնավորեցման է ենթարկվել տարբեր ուղղություններով: Ինչ վերաբերում է «նպատակադրվածություն», «մտադրություն» եւ «ծրագրվածություն» իմաստային բաղադրիչներին, դրանք թե՛ հին հայերենի -ոց ապառնի եւ թե՛ արդի արեւելահայերենի -ու ապառնի դեպքում բնորոշ են միայն անցողական բայերից (եւ այն անանցողականներից, որոնցով արտահայտվող գործողության միակ մասնակիցը գործողի կարգավիճակ ունի) կազմված ապառնիի ձևերին, այն էլ՝ ոչ միշտ. դա կախված է այն բանից՝ արդյոք տվյալ դեպքում գործ ունենք ներկա իրադրության հանգամանքներից ինքնին բխող եւ անխուսափելիորեն կատարվելիք եղելության առկախված վիճակի, թե՛ նախապես ծրագրված եւ նպատակադրված ապագա եղելության սպասելի վիճակի հետ²⁸:

Արդ, վերն ասվածից ելնելով՝ կարծում ենք՝ պատահական չէ, որ Աստվածաշնչում հին հայերենի -ոց ապառնիմ ավելի հաճախ գործածվում է հունարեն *mellō* + անորոշ դերբայ (ինֆինիտիվ) կառույցի փոխարեն, որը Վ. Գուդվինի բնորոշմամբ՝ «երբեմն ցույց է տալիս միայն ապառնիություն, երբեմն էլ՝ մտադրություն, սպասում (ակնկալում.— Ս. Ա.) կամ անհրաժեշտություն»²⁹: Մյուս կողմից՝ Աստվածաշնչի հայ թարգմանիչները հաճախ -ոց ապառնի են գործածել նաեւ հունարենի սահմանական ապառնիի եւ ապառնիություն արտահայտող ներկայի փոխարեն այն դեպքերում, երբ տվյալ համաբնագիրը ենթադրում է կատարվելիք գործողության սպասելիություն, անխուսափելիություն կամ անհրաժեշտություն: Ասվածը փորձենք լուսաբանել օրինակներով.

²⁶ Հմմտ. Յ. ՉՈԼԱՔԵԱՆ, Արեւմտահայերէնի քերականութիւն (կանոնակարգ եւ խնդիրներ), Բ. գիրք, Եր., 2019, էջ 67–69:

²⁷ Հմմտ. Ս. ԱՎԵՏԻԱՆ, Եշ. աշխ., էջ 28–31:

²⁸ Տե՛ս նաեւ նույն տեղը:

²⁹ W. W. GOODWIN, Syntax of the Moods and Tenses of the Greek Verb, rewritten and enlarged, Ginn and Company, 1897, էջ 20: Հմմտ. նաեւ TH. MARKOPOULOS, The Future in Greek From Ancient to Medieval, Oxford University Press, 2009, էջ 20–33, 47–59:

....զի Որդի մարդոյ մատնելո՛ց է ի ձեռս մարդկան (Դուկաս, Թ. 44)³⁰: Հունարենում մատնելո՛ց է ձեւի դիմաց *mellō* + անորոշ դերբայ (ինֆինիտիվ) *կառույց է՝*ho gar huios tou anthrōpou mellei paradidosthai eis cheiras anthrōpōn («...քանզի մարդու Որդին մատնվելու է մարդկանց ձեռքը»³¹): Այստեղ Հիսուսի խաչելութունը դիտվում է որպես անխուսափելի, սպասելի գործողություն, որն անպայմանորեն պետք է տեղի ունենա: Ի դեպ, այդ նույն միտքը մեծ մասամբ դարձյալ -ոց ապառնիով է արտահայտված նաեւ այն դեպքերում, երբ հունարենում սահմանական ապառնի կամ ներկա է կիրառված՝ մոտալուտ, անխուսափելի ապառնիի իմաստով. հմմտ.՝ Քանզի ուսուցանէր զաշակերտսն իւր՝ եւ ասէր ցնոսա, թէ Որդի մարդոյ մատնելո՛ց է ի ձեռս մարդկան.... (Մարկ. Թ. 30): Հունարենում մատնելո՛ց է ձեւի դիմաց սահմանական ներկա է՝ անխուսափելի, մոտալուտ ապառնիի իմաստով՝ HO huios tou anthrōpou paradidotai eis cheiras anthrōpōn.... («Մարդու Որդին մատնվում է (մատնվելու է) մարդկանց ձեռքը....»): Կամ՝ամէն ամէն ասեմ ձեզ, զի մի ոմն ի ձէնջ մատնելոց է զիս (Յովհ. ԺԳ. 21): Վերջին դեպքում հունարեն բնագրում մատնելոց է ձեւի դիմաց սահմանական ապառնի է՝ սպասելիության, անխուսափելիության իմաստով՝heis ex hymōn paradōsei me («...ձեզնից մեկը մատնելու է ինձ»): Կամ՝ արդ՝ որովհետեւ մեռա՛ւ մամուկն, եւ ընդէ՛ր պահիցեմ. միթէ կարօ՞ղ իցեմ դարձուցանել զնա այսրէն: Ես՝ առ նա՛ երթալոց եմ, եւ նա առ իս ո՛չ դարձցի (Բ. Թագ. ԺԲ. 23): Բնագրում երթալոց եմ եւ ո՛չ դարձցի ձեւերի դիմաց սահմանական ապառնիի ձեւեր են՝egō poreusomai pros auton kai autos ouk anastrepsei pros me («...ես գնալու եմ նրա մոտ, եւ նա չի վերադառնա ինձ մոտ»): Բայց հայերենում առաջին դեպքում -ոց ապառնի է կիրառվել, քանի որ տվյալ գործողության անխուսափելիությունն ու սպա-

³⁰ Այստեղ եւ հետագա շարադրանքում հայերեն օրինակները բերվում են Հ. Յովհաննու Զօհրապեան վարդապետի (Յովհաննէս Վրդ. Զոհրապեան) աշխատասիրությամբ 1805 թ. Վենետիկում տպագրված Աստվածաշնչի տեքստից, որը իրավամբ համարվում է Աստվածաշնչի գիտական հրատարակություն եւ տողատակի ծանոթագրություններում տալիս է մի քանի տասնյակ ձեռագրերում ու մինչ այդ եղած հրատարակություններում առկա տարբերակային ձեւերն ու տարբերակները՝ «Բազումք. Ումանք.» եւ նման վիճակագրական բնորոշումներով հանդերձ:

³¹ Այստեղ եւ հետագա շարադրանքում հունարեն բնագրից մեջբերված հատվածներին արդի արեւելահայերեն թարգմանությունը մեր հեղինակայինն է: Ընդ որում, հունարեն ձեւերը անհրաժեշտության դեպքում նախ թարգմանվում են բառացի, իսկ այնուհետեւ մեծի եւ փոքրի նշանով <> փակագծերում տրվում է այն իմաստը, որը նկատի է առնված տվյալ պարագայում:

սեղիությունն ակնհայտ են՝ պայմանավորված մարդու մահկանացու լինելու եւ մահից հետո հանդերձյալ աշխարհում հայտնվելու հանգամանքով: Կամ՝ մորմոխէի՝ մանաւանդ ի վերայ բանին զոր ասէր, թէ ո՛չ եւս տեսանելոց են զերեսս նորա (Գործք. Ի. 38): Այստեղ տեսանելոց են ձեւի դիմաց բնագրում առկա *mellō* + ամորոշ դերբայ կառույցը դարձյալ սպասելի եւ անխուսափելիորեն կատարվելիք ապառնիի իմաստ ունի՝*hoti ouketi mellousin to prosōpon autou theōrein* («....որ այլեւս չեն տեսնելու նրա դեմքը»): Կամ՝ այլ ասեմ՝ ձեզ՝ զի եւ եղիա եկեալ իսկ է. եւ ո՛չ ծանեան զնա, այլ արարին ընդ նա՝ զոր ինչ կամեցան. նոյնպէս եւ Որդի՝ մարդոյ շարշարելոց է ի նոցանէ (Մատթ. Ժէ. 12): Այս օրինակում եւս հայերեն շարշարելոց է ձեւի եւ հունարեն բնագրի *mellei paskhein* ապառնի վերլուծական կառույցի դեպքում դարձյալ գերակայում են սպասելիության եւ անխուսափելիության իմաստային երանգները. հմմտ.՝*houtōs kai ho huīos tou anthrōpou mellei paschein hyp' autōn* («Այդպէս եւ մարդու Որդին է տանջվելու նրանց կողմից (նրանց ձեռքից)»): Կամ՝ Յայնժամ ասէ ցնոսա Յիսուս. ամենեքին դու՞ գայթաղելոց է՞ յինէն յայսմ գիշերի. զի գրեալ է՝ թէ հարից զնովին՝ եւ ցրուեսցին ոչխարք հօտին (Մատթ. ԻԶ. 31): Տվյալ դեպքում գայթաղելոց է՞ ձեւով ենթադրվող գործողության անխուսափելիությունն ու նախորոշվածությունն ակնհայտորեն բխում են «....զի գրեալ է՝ թէ հարից զնովին՝ եւ ցրուեսցին ոչխարք հօտին» հատվածից: Հունարենում գայթաղելոց է՞ ձեւի դիմաց սահմանական ապառնի է՝ *Pantes hymeis skandalisthēsethe en emoi en tē nykti tautē....* («Դուք ամենքդ գայթակղվելու եմ իմ պատճառով այս գիշեր....»): Վերը բերված օրինակներում -ոց ապառնին գործածված է հիմնականում սպասելիության, անխուսափելիության եւ նախորոշվածության իմաստային երանգներով: Այլ դեպքերում այն ակնհայտորեն անհրաժեշտության (պեաք է), անխուսափելիության կամ էլ մի բան անելու մտադրության իմաստային երանգներ է արտահայտում. հմմտ.՝ եւ երթիցես եւ բացցես յոտից կողմանէ՝ եւ ննջիցես. եւ նա պատմեսցէ՝ քեզ զինչ առնելոց իցես (Հուրթ Գ. 4): Հունարենում այս օրինակի բոլոր բայերը դրված են սահմանական ապառնիի ձեւով, բայց տարբեր իմաստային գործառույթներ են կատարում. *eleusē* (կզնան), *apokalypseis* (կբացես), *koimēthēsē* (կննջես) ձեւերը պատվիրական հրամայականի նշանակությամբ են գործածված, *apangelei* (կպատմի, կտեղեկացնի) ձեւը սովորական սահմանական ապառնիի իմաստ է արտահայտում, իսկ *poiēseis* (կանես, պիտի անես) ապառնիի ձեւում ակնհայտորեն գերակշռում է անհ-

րաժեշտության (պետք է) իմաստային երանգը: Հստ այդմ՝ «....apangelei soi ha poiēseis» հատվածը պետք է թարգմանել՝ «....նա կպատմի (կասի), թե ինչ պետք է անես»: Իսկ հետեւյալ օրինակում՝ -ոց ապառնիմ ակնհայտորեն ենթադրում է կատարվելիք գործողության անխուսափելիություն, անհրաժեշտություն եւ նպատակադրվածություն. հմմտ.՝ զի կործանելոց եմք զֆաղաֆս զայս. զի բարձրացա՛ւ աղաղակ սոցա առաջի Տեառն, եւ առաֆեաց զմեզ Տէր սատակե՛լ զսա (Ծննդ. ԺԹ. 13): Հունարենում կործանելոց եմք ձեւի դիմաց սահմանական ներկա է՝ մոտալուտ եւ անխուսափելի ապառնիի իմաստով՝hoti apollymen hēmeis ton topon touton («....քանզի մենք կործանում ենք (կործանելու ենք, պետք է կործանենք) այս վայրը»:

Ինչ վերաբերում է «մի բան անելու մտադրություն» իմաստին, վերջինս հաճախ դրսևորվում է անհրաժեշտության (պետք է) իմաստային երանգի հետ համատեղ. հմմտ.՝ Զայս ասէր փորձելով զնա. այլ ինքն գիտէր զինչ առնելոց էր (Յովհ. Զ. 6): Հունարենում առնելոց էր ձեւի դիմաց *mellō* + անորոշ դերբայ կառույց է՝ դրված անցյալ անկատար (իմպերֆեկտ) ժամանակաձեւով՝autos gar ēdei ti emellen poiein («....քանզի ինքը գիտեր, թե ինչ էր անելու (ինչ պետք է աներ, ինչ էր մտադիր անել)»): Նկատենք, որ այս վերջին օրինակում անհրաժեշտության (պետք է) եւ մտադրության իմաստային երանգներն առկա են գրեթե հավասար չափով՝ «....ինչ պետք է աներ» եւ «....ինչ էր մտադիր անել»): Այդպես է նաեւ հաջորդ օրինակում՝ Եւ ասէ Տէր. միթէ թաֆո՞ւտ ինչ իցէ յԱբրաամէ ծառայէ իմմէ զոր ինչ գործելոց եմ (Ծննդ. ԺԸ. 17): Հունարենում գործելոց եմ ձեւի դիմաց սահմանական ներկա է, որն ակնհայտորեն մոտալուտ եւ անխուսափելի ապառնիի, ինչպես նաեւ մտադրության իմաստային երանգներ է արտահայտում տվյալ դեպքում՝ ho de kyrios eipen mē krypsō egō apo Abraam tou paidos mou ha egō poiō («Եւ Տերն ասաց. «Միթէ պիտի թաքցնեմ Աբրահամից՝ իմ ծառայից, ինչ որ անում եմ (անելու եմ/պետք է անեմ/մտադիր եմ անել)»): Այլ դեպքերում մտադրության իմաստային երանգն ավելի ակնառու եւ գերակշռող է. հմմտ.՝ Եւ յաւուրն շաբաթուց մինչդեռ ժողովեալ էաֆ բեկանել զհացն, Պաւղոս խօսէր ընդ նոսա, զի գնալոց էր ի վաղի անդր.... (Գործք. Ի. 7): Այստեղ գնալոց էր ձեւը գործածված է «մտադիր էր գնալ, պետք է գնար» նշանակությամբ: Հունարենում *mellō* + անորոշ դերբայ ապառնի վերլուծական կառույց է՝ դերբայական դարձվածի ձեւով՝mellōn exienai tē epaurion («....մտադիր լինելով մեկնել (նամապարհվել) հաջորդ օրը»): Կամ՝զի ա՛յնպէս պատուիրեալ էր՝ մինչ ինքն զցամաքաւն երթալոց էր (Գործք.

Ի. 13): Հունարենում զգամաբան երթալոց էր ձեւի դիմաց ներկա դերբայով վերլուծական նկարագրական կառույց է՝ անցյալ անկատարի իմաստով՝ēn mellōn autos pezeuein («....ինքը մտադիր էր գնալ ցամաքով»):

Որոշ դեպքերում էլ -ոց ապառնին կիրառված է հունարեն *dei* (պետք է, անհրաժեշտ է) + անորոշ դերբայ վերլուծական կառույցի փոխարեն՝ անհրաժեշտության, անխուսափելիության իմաստային երանգով. հմմտ.՝է՛լ այսը՝ եւ ցուցից քեզ զինչ լինելո՛ց է յապա՛ ժամանակս (Յայտն. Դ. 1): Ահա եւ հունարեն համապատասխան հատվածը՝ Anaba hōde kai deixō soi ha dei genesthai meta tauta («[Վեր] է՛լ այստեղ, եւ ցույց կտամ քեզ [այն բաները], որոնք պետք է տեղի ունենան այս բաներից հետո [սրանից հետո]»): Կամ՝եւ Տէր Աստուած մարգարէից սրբոց՝ առաքեալ գհրեշտակ իւր՝ ծառայիդ իւրում ցուցանէ՛լ զոր լինելո՛ց է վաղվադակի (Յայտն. ԻԲ. 6): Հունարենում լինելո՛ց է ձեւի դիմաց դարձյալ *dei* (պետք է, անհրաժեշտ է) + անորոշ դերբայ վերլուծական կառույց է՝ha dei genesthai en tachei («....[այն բաները], որոնք պետք է տեղի ունենան շուտով»):

Հայտնի է, որ հին հայերենում ստորագասականը եւս կարող է կիրառվել անխուսափելիության եւ անհրաժեշտության (պետք է) կամ, ինչպես ընդունված է ասել, արդի արեւելահայերենի հարկադրականի նշանակությամբ. հմմտ.՝ Եւ ասէ Մովսէս. մա եւ դո՛ւ եւս տացես մեզ ողջակէզս եւ զոհս՝ զոր առնիցեմք Տեառն Աստուծոյ մերում (Ելք Ժ. 25): Այստեղ տացես ձեւը նշանակում է՝ «պետք է տաս», իսկ հունարենում ապառնիի ձեւ է գործածված այդ նույն իմաստով՝ alla kai sy dōseis hēmin.... («բայց նաեւ դու պէ՛տք է տաս մեզ....»): Մեր կարծիքով՝ հենց այդ՝ անհրաժեշտության (պետք է) եւ անխուսափելիության նրբիմաստներով գործածության դեպքում է, որ -ոց ապառնին եւ ստորագասականը նշանակությամբ համընկնում են՝ երբեմն նույնիսկ կողք կողքի հանդես գալով միեւնույն նախադասության մեջ³². հմմտ.՝ Մի՛ դատիք, զի մի՛ դատիցիք. զի որով դատաստանաւ դատիք՝ դատելո՛ց էք. եւ որով չափով չափէ՛ք չափեսցի՛ ձեզ (Մատթ. է. 1—2): Թեեւ Մ. Աբեղյանը, ինչպես տեսանք, Մատթեոսի Ավետարանի այս նախադասությունը վկայակոչում էր՝ ցույց տալու համար, որ -ոց ապառնին եւ ստորագասականը սահմանական ապառնիի նույն իմաստն

³² Մինչդեռ սպասելիության, նախորոշվածության եւ մտադրության իմաստային երանգները, չափազանց բնորոշ լինելով -ոց ապառնին, սովորաբար չեն դրսևորվում ստորագասականի (այդ թվում՝ 2-րդ ստորագասականի)՝ ապառնիի նշանակությամբ կիրառութուններում:

են արտահայտում, սակայն, կարծում ենք, տվյալ դեպքում դատելո՞ց է՞ եւ չափեսցի՞՝ ձեւերով արտահայտվող անհրաժեշտության (պետք է) եւ անխուսափելիության իմաստային երանգները բավական ակնառու են, եւ անհնար է անտեսել դրանք: Հունարենում երկու դեպքում էլ սահմանական ապառնի է գործածված՝ *Mē krinete hina mē krithēte en hō gar krimati krinete krithēsethe kai en hō metrō metreite metrēthēsetai hymin* («Մի՛ դատեք, որպեսզի չդատվեք. քանզի որ դատաստանով դատեք, [նույնով] պետք է դատվեք, եւ ինչ չափով չափեք, [նույնով] պետք է չափվի ձեզ [համար]»):

Իհարկե ոչ միշտ են միեւնույն նախադասության մեջ կողք կողքի հանդես եկող ստորադասականը եւ -ոց ապառնին իմաստային գործառույթով համընկնում. հմմտ.՝ Վասն այնորիկ ա՛յսպէս արարից զԲեզ Իսրայել: Բայց զի ա՛յսպէս առնելոց եմ զԲեզ՝ պատրաստեա՛ կարդա՛լ զանուն Տեառն Աստուծոյ քոյ Իսրայելի (Ամովս Դ. 12): Թեեւ հունարենում արարից եւ առնելոց եմ ձեւերի դիմաց սահմանական ապառնիի միեւնույն *poiēsō* ձեւն է գործածված, սակայն նկատենք, որ այս նախադասության մեջ առնելոց եմ ձեւից առաջ արարից ձեւի հիշատակված լինելու շնորհիվ այդ կատարվելիք գործողության համար ինքնըստինքյան սպասելիության, նախորոշվածության եւ անխուսափելիության իմաստային երանգ է ապահովվում: Դրանով էլ հենց պայմանավորված է -ոց ապառնիի գործածությունը տվյալ ապագա/ապառնի գործողության երկրորդ հիշատակման դեպքում՝ ցույց տալու համար, որ կատարվելիք գործողությունը սպասելի, առկախված վիճակում է եւ անպայմանորեն պետք է տեղի ունենա: Ահա եւ հունարեն բնագրային հատվածը՝*dia touto houtōs poiēsō soi Israēl plēn hoti houtōs poiēsō soi hetoimazou tou epikaleisthai ton theon sou Israēl* («Այդ պատճառով այսպես կվարվեմ/պիտի վարվեմ քեզ հետ, Իսրայել, եւ քանի որ այսպես եմ վարվելու քեզ հետ, պատրաստվիր դիմելու քո Աստծուն, Իսրայել»): Արդ, վերջին երկու օրինակների համեմատությունից պարզ երեւում է, որ հին հայերենի -ոց ապառնին, ստորադասականի հետ համընկնելով անհրաժեշտության (պետք է) եւ անխուսափելիության նրբիմաստներով, նրանից տարբերվում է սպասելիության եւ նախորոշվածության իմաստներով, քանի որ վերջիններս սովորաբար չեն դրսևորվում ստորադասականի՝ ապառնի ժամանակի նշանակությամբ կիրառություններում:

Որոշ դեպքերում, երբ բարդ նախադասության կազմում գուգահեռ կառույցներից մեկում -ոց ապառնի է գործածված, իսկ մյուսում՝ ստորա-

դասական, տվյալ համաբնագիրը (context) իմաստային երկակի մեկնաբանության հնարավորություն է ընձեռում: Այսինքն՝ դժվար է հաստատապես ասել՝ արդյոք -ոց ապառնին եւ ստորադասականը անհրաժեշտության (պեոֆ է) եւ անխուսափելիության իմաստով են կիրառված, թե՛ -ոց ապառնին սպասելի եւ նախորոշված գործողություն/եղելություն է ցույց տալիս, իսկ ստորադասականը՝ սահմանականի սովորական (պարզ) ապառնի կամ, թերեւս, հարկադրականի ապառնի. հմմտ.՝ իւրաֆանչիւր գործն յայտնելոց է... եւ զիւրաֆանչիւր գործն զիւրո եւ իցէ՝ հո՛ւրն փորձեսցէ (Ա. Կորնթ. Գ. 13—14): Հունարեն բնագրում, որտեղ տվյալ հատվածը համարակալված է՝ (Ա. Կորնթ. Գ. 13), թե՛ յայտնելոց է եւ թե՛ փորձեսցէ ձեւերի դիմաց սահմանական ապառնի է կիրառված՝ *hekastou to ergon phaneron genēsetai... kai hekastou to ergon hopoion estin to pyr auto dokimasei* («Յուրաքանչյուրի գործը հայտնի [ալկներեւ] է դառնալու..., եւ կրակը [հուրը] կփորձի, [թե] յուրաքանչյուրի գործն ինչպիսին է»): Բայց բերված հունարեն նախադասությունը հնարավոր է թարգմանել նաեւ ոչ թե սպասելիության եւ նախորոշվածության (յայտնելոց է — «հայտնի [ալկներեւ] է դառնալու»), այլ անհրաժեշտության եւ անխուսափելիության («պետք է հայտնի [ալկներեւ] դառնա» եւ «պետք է փորձի») նշանակություններով. «Յուրաքանչյուրի գործը պետք է հայտնի [ալկներեւ] դառնա..., եւ կրակը [հուրը] պետք է փորձի, [թե] յուրաքանչյուրի գործն ինչպիսին է»: Մանավանդ որ նշված երկու բայական գործողություններն էլ Դատաստանի օրն անխուսափելիորեն կատարվելիք իրողություններ են ենթադրում: Մինչդեռ, օրինակ, հաջորդ օրինակի դեպքում մեզ ավելի հավանական է թվում, որ -ոց ապառնին սպասելի եւ անխուսափելի գործողություն է ցույց տալիս, իսկ ստորադասականը՝ սահմանականի սովորական (պարզ) ապառնի գործողություն. հմմտ.՝ զի եթէ ըստ մարմնոյ կեցիք, մեռանելոց է. իսկ եթէ Հոգով զգործս մարմնոյ սպանանիցիք, կեցիքի (Հռովմ. Ը. 13): Հունարենում մեռանելոց է ձեւի դիմաց *mellō + անորոշ դերբայ կառույց է՝ անխուսափելիության իմաստային երանգով, իսկ կեցիքի ձեւի դիմաց՝ սահմանական ապառնի՝ ei gar kata sarka zēte mellete apothnēskēin ei de pneumatī tas praxeis tou sōmatos thanatoute zēsesthe* («Քանզի եթե ըստ մարմնի ապրեք, մեռնելու եմ, իսկ եթե Հոգով մարմնի գործերը սպանեք, կապրեմ»): Կարծում ենք՝ առաջին դեպքում հունարեն *mellō + անորոշ դերբայ կառույց* եւ հայերեն -ոց ապառնի են գործածվել, որպեսզի առավել ընդգծվի տվյալ պայմանի իրագործման դեպքում սպասվող

հետեւանքային գործողության անխուսափելիությունը, եւ դրանով իսկ՝ դրա դեմ զգուշացումն ավելի ազդեցիկ եւ արդյունավետ լինի: Մինչդեռ երկրորդ պայմանի հետեւանքային գործողության (կեցջիք — կապրեք) անխուսափելիությունը հատուկ չի ընդգծվել, թեեւ ենթադրվում է, որ այն եւս տեղի կունենա՝ տվյալ պայմանի իրագործման դեպքում: Բերված օրինակները ցույց են տալիս նաեւ, որ -ոց ապառնիին բնորոշ սպասելիության, նախորոշվածության, անհրաժեշտության եւ անխուսափելիության նրբիմաստները հին հայերենում դրսեւորվում են ոչ միայն պարզ, այլեւ բարդ, այդ թվում՝ պայմանի բարդ ստորադասական նախադասությունների մեջ: Վերջին դեպքում հետեւանքային գործողության սպասելիությունն ու անխուսափելիությունը կախված են տվյալ պայմանի իրագործումից, բայց դրանք կարող են կախված լինել նաեւ տվյալ պայմանի չիրագործումից. հմմտ.՝Եւ պատմեաց Դաւթի Մեղփող կին իւր՝ եւ ասէ. եթէ ո՛չ ապրեցուցես զանձն քո ի գիշերիս յայսմիկ՝ վաղի մեռանելոց ես (Ա. Թագ. ԺԹ. 11): Հունարենում մեռանելոց եւ ձեւի դիմաց սահմանական ապառնի է՝ *ean mē sy sōsēs tēn psychēn sautou tēn nykta tautēn aurion thanatōthēsē* («Եթե չփրկես քո հոգին [քո անձը] այս գիշեր, վաղը սպանվելու ես»: Այստեղ -ոց ապառնիի գործածությամբ նկատի է առնված, որ տվյալ պայմանի չիրագործման դեպքում սպանվելու հետեւանքային գործողությունն անխուսափելիորեն պետք է տեղի ունենա:

Այսպիսով՝ ամփոփելով վերը կատարված քննության արդյունքները՝ կարող ենք ասել հետեւյալը: Ժիշտ չէ իմաստային հավասարության նշան դնել հին հայերենի -ոց ապառնիի (-ոց ապառնի դերբայ + եմ վերլուծական կառույցի) եւ ստորադասական եղանակի (այդ թվում՝ 2-րդ ստորադասականի)՝ սահմանական ապառնիի նշանակությամբ գործածության միջեւ, քանի որ դրանք իմաստագործառութային առանձնահատկություններով զգալիորեն տարբերվում են միմյանցից, թեեւ համընկնում են որոշ նրբիմաստներով: Մյուս կողմից՝ հիշյալ ձեւերի միջեւ իմաստային հակադրությունը բնավ եղանակային չէ, ինչպես ենթադրվում է շատ հաճախ: Մեր կարծիքով՝ այդ հարցում իրականությանն ավելի մոտ են այն հայերենագետների դիրքորոշումները, որոնք համարում են, որ -ոց դերբայը ցույց է տալիս ապառնի գործողություն՝ անհրաժեշտության իմաստային երանգով, կամ սպասելի ապառնի գործողություն, որն անպայմանորեն պետք է տեղի ունենա: Այդուհանդերձ՝ այս վերջին երկու թե՛ մեկ, թե՛ մյուս տեսակետներն առանձնաբար չեն արտացոլում

հին հայերենի -ոց ապառնիի իմաստագործառութային յուրահատկությունների ամբողջական պատկերը, ինչպես նաեւ չեն պարզաբանում -ոց ապառնիի եւ ստորադասական եղանակի՝ ապառնի ժամանակի նշանակությամբ գործածության իմաստային փոխհարաբերությունը: Ըստ մեր դիտարկումների՝ -ոց ապառնին Աստվածաշնչում (եւ առհասարակ Ե. դ. հայ մատենագրության մեջ) հանդես է գալիս երեք հիմնական նրբիմաստով՝ ցույց տալով. ա) նախորոշված եւ/կամ սպասելի ապառնի գործողություն, բ) կատարվելիք գործողության անհրաժեշտություն, անխուսափելիություն, գ) որեւէ բան անելու մտադրություն: Արդ, կարծում ենք, պատահական չէ, որ -ոց ապառնին ավելի հաճախ գործածվում է հունարեն *mellō* + անորոշ դերբայ ապառնի վերլուծական կառույցի փոխարեն, որը, ինչպես արդեն ասվել է, արտահայտում է վերոնշյալ գրեթե նույն իմաստները: Մյուս կողմից՝ Աստվածաշնչի հայ թարգմանիչները հաճախ -ոց ապառնի են գործածել նաեւ հունարենի սահմանական ապառնիի եւ ապառնի իմաստով կիրառված ներկայի ձեւի փոխարեն այն դեպքերում, երբ տվյալ իմաստային համաբնագիրն անժխտելիորեն ենթադրում է կատարվելիք գործողության սպասելիություն, անխուսափելիություն կամ անհրաժեշտություն: Իսկ ստորադասականը (այդ թվում՝ 2-րդ ստորադասականը), որը բուն ստորադասական եղանակին բնորոշ կիրառություններից բացի՝ գործածվում է նաեւ ապառնի ժամանակի նշանակությամբ, վերջին դեպքում, որոշակի համաբնագրով պայմանավորված, հիմնականում արտահայտում է կամ պարզ (սովորական) ապառնիի, կամ հարկադրական ապառնիի իմաստ: Ըստ այդմ՝ հին հայերենի -ոց ապառնին, ստորադասականի հետ համընկնելով անհրաժեշտության (պեոֆ է) եւ անխուսափելիության նրբիմաստներով, նրանից տարբերվում է սպասելիության եւ նախորոշվածության իմաստներով. վերջիններս, ակնհայտորեն բնորոշ լինելով -ոց ապառնիին, որպես այդպիսին՝ սովորաբար չեն դրսևորվում ստորադասականի (այդ թվում՝ 2-րդ ստորադասականի)՝ ապառնի ժամանակի նշանակությամբ կիրառություններում:

РЕЗЮМЕ

Подробный анализ употреблений *-ոց* будущего (аналитической футуральной конструкции *-ոց* *причастие* + *եմ*) древнеармянского языка в Библии, па-

раллельно с сослагательным наклонением и по сравнению с греческим оригиналом, приводит нас к следующим основным выводам: *-ng* будущее обычно передаёт, в зависимости от контекста, три основных оттенка значения: ожидаемое или предопределенное будущее время; необходимость или неизбежность будущих действий/событий, которые должны быть осуществлены; и намерение сделать что-то, тогда как сослагательное наклонение, когда оно употребляется в значении будущего времени, в основном выражает либо значение простого (обычного) будущего времени изъявительного наклонения, либо футуральность с оттенком значения необходимости. Следовательно, *-ng* будущее и сослагательное наклонение разделяют значение необходимости и/или неизбежности, но они отличаются друг от друга тем, что семантическое содержание сослагательного наклонения обычно не включает в себя оттенки значения ожидаемого или предопределенного будущего времени и намерения сделать что-то, которые являются характерными для *-ng* будущего.

SUMMARY

A detailed analysis of the use of the Old Armenian future *-ng* (analytical futural construction *-ng* participle + *huf*) in the Bible, in parallel with the subjunctive mood and in comparison with the Greek original, leads us to the following main conclusions: the future *-ng* usually conveys, depending on the context, three main nuances of meaning: the expected and/or predetermined future tense; the necessity and/or inevitability of future actions/events to be accomplished; and the intention to do something, while the subjunctive mood, when used in the sense of the future tense, mostly expresses either the meaning of the simple future indicative tense or the futurity with a shade of necessity. Consequently, the future *-ng* and subjunctive mood share the meaning of necessity and/or inevitability, but they differ from each other, because the semantic content of the subjunctive mood usually does not include the connotations of expected or predetermined future and the intention to do something, which are characteristic of the future *-ng*.

